

“AEG ELADA JA AEG SURRA”

Euroopa evangeelsete kirikute orienteerumisabid
elu lõpu ja algusega seotud küsimustes

02.05.2018 I “Aeg elada ja aeg surra”

14.11.2018 II “Enne kui ma sind emaihus valmistasin...”

JOHANN-CHRISTIAN PÖDER, *dr. theol.*

UNIVERSITY OF
COPENHAGEN

10.15-11.45 SISSEJUHATUS, ÜLDOSA
12.00-13.00 IVF JA KRÜOKONSERVEERIMINE
14.00-15.00 DOONORLUS JA ASENDUSEMADUS
15.15-16.45 SIIRDEEELNE GEENIDIAGNOSTIKA,
TEADUSUURINGUD, KLOONIMINE

**„Enne kui ma sind emaihus valmistasin...“
Reproduktiivmeditsiini eetikajuhend**

**Evangeelsete Kirikute Osadus Euroopas
(EKOE), 2017**

BIOEETILINE OIKUMEENIA JA KIRIKUTE HÄÄL AVALIKUS RUUMIS

„Viimastel aastatel on paljudes evangeelsetes kirikutes arutletud [reproduktiivmeditsiini] eetiliste küsimuste ja probleemide üle. On avaldatud eri aspekte käsitlevaid avaldusi ja juhendeid. EKOE nõukogu usub, et on saabunud aeg teha kindlaks evangeelsete kirikute ühisosa nendes aruteludes“ (lk 5).

„Juhendis ei eeldata, et evangeelsed kirikud on kõigis käsitletud küsimustes üksmeelel. Mõne teema puhul on küll esitatud kategoorilisi järeldusi, kuid üldine eesmärk oli pigem välja joonistada evangeelsete seisukohtade vahemik, mille piires saab toimuda arutelu, väitlus ja moraalne vaagimine.“ (lk 13).

„Käesoleva juhendiga ei ole kõik veel öeldud. Ent see pakub põhjanevat ja mitmekülgset juhtnööri, mille järgi Euroopa evangeelsed kirikud saavad orienteeruda. Selles kutsutakse ja innustatakse liikmeskirikuid nende küsimustega oma asukohas edasi töötama“ (lk 5).

„Evangeelsete Kirikute Osadus Euroopas on koostanud käesoleva reproduktiivmeditsiini eetikajuhendi selleks, et pakkuda liikmeskirikutele abimaterjali nende küsimustega tegelemiseks ning anda evangeelne panus neil teemadel kogu Euroopas toimuvatesse oikumeenilistesse, poliitilistesse ja ühiskondlikesse aruteludesse“ (lk 6).

EVANGEELNE EETIKA KUI ORIENTEERUMISEETIKA

- Lähtub Jumala tingimatust armastusenõudest ja tingimusetust armastusest
- Puudutab fundamentaalselt igapäevase südametunnistust ja isiklikku vastutust Jumala ja kaasinimeste ees
- Usk vabastab meid eetilisele toimimisele
- Väljakutse mõistusele, fantaasiale ja empaatialle, et leida ühises arutelus konfliktidele inimväärsed ja asjakohased lahendusi
- Aitab ideoloogiakriitiliselt vältida traditsionalismi, relativismi ja progressivismi eksitusi
- Arvestab meie piiratuse ja süüga ning andestuse ja vabaduse vajadusega

BIOEETILINE OIKUMEENIA

- Evangeelse eetika tunnusmärk on kristlase vabadusega seotud pluralism
- Diferentsiökumeenia, mis ei vaiki maha erinevusi, vaid toetub eelnevale, Jumala õigeksmõistvas toimimises rajatud ühtsusele Kristuses
- Ka sisult sarnaselt kõlav ühine hää omab eri kirikute liikmete jaoks eri tähendust või staatust
- Evangeelsete kristlaste jaoks on oikumeenilistes tekstides esitatud eetilised seisukohad orientiiriks ja abiks, mida tuleb isiklikus vastutuses ja ühises arutelus jätkuvalt läbi katsuda

LISAKS AVALIKULE VASTUTUSELE KA
HINGEHOIDLIK ÜLESANNE!

KIRIKUTE HÄÄL AVALIKUS RUUMIS

- Kristlastel on vastutus ka ühiskondlikult institutsionaalselt ühiskonda kujundada
- Orienteerivad panused avalikku arutelluse pluralistlikus ühiskonnas, mitte autoritatiivne seadus, usutunnistus või kiriklik identiteedipoliitika
- Peab vältima piblitistlike ja traditsionalistlike hoiakuid ja mõistma, et kirikul ei ole eetilise teadmise patenti
- Ei tohiks kiriku sisekliimat mürgitada, pisendades või marginaliseerides liikmete eriarvamusi (kiriku vastutus ei ole vahetult institutsionaalne!)

EETILISE OTSUSEKUJUNDAMISE METOODIKA

„ ... mõned juhendis käsitletud teemad [tekitavad] küsimusi ja vastuolusid nii kirikus kui ka ühiskonnas ning evangeelsete kirikute seas puudub nende suhtes täielik üksmeel. Seetõttu ei pakuta juhendis igale küsimusele ühte vastust, vaid mõnel puhul kirjeldatakse evangeelsete käsitletute ja seisukohtade vahemikku“ (lk 131).

- **Dietz Lange:**
Eetilise otsusekujundamise metoodika
- **Beauchamp & Childress:**
Nelja printsiibi õpetus
- **Zürichi Ülikooli haigla:**
7. sammu protokoll

Dietz Lange: Eetilise otsusekujundamise metoodika (1992)

- a) **Situatsioonianalüüs:** Konflikti esmane määratlus (vastuolulised jõud, huvid, normid, rolliootused); Välise asjaolude kindlakstegemine (vajalike teadmiste omandamine); Asjasse puutuvate inimeste sisemise olukorra mõistmine (hingeline olukord; elulugu/sotsialisatsioon, südametunnistuse hoiak, usuline hoiak); Otseselt ja kaudselt asjasse puutuvate inimeste ootuste selgitamine.
- b) **Subjektiivsete tingimuste kontroll:** Võimaluste ja piiride hindamine, mis puudutab sisseelamisvõimet ning vajalikke intellektuaalseid ja praktilisi võimeid, olemasolevat ja saavutatavat teadmiste seisut, hingelist ja füüsilist jõudu, mis on vajalik nii persooni täieliseks eneseapanustamiseks kui ka asjakohase otsustusprotsessi jaoks vajalikuks distantsiks, nt eelarvamuste ja egoistlike huvide välistamine; Koostöövõimaluste selgitamine.
- c) **Konflikti täpne määratlus:** Seni teadaolevate asjaolude koordineerimine; Spetsiaalse olukorra asetamine asjasse puutuvate inimeste ja toimimissubjekti suhtes hõlmavuselt järgmisesse üldsituatsiooni (ühiskondlikud eelarvamused, kombed, institutsionaalsed antused, õigus, majanduslik ja poliitiline konstellatsioon, vaimne olukord või pinnas); Üksteisega vastuolus olevate jõudude, huvide jne. täpne hindamine.
- d) **Toimimisalternatiivide kaalumine:** Reaalsete võimaluste fikseerimine; Tõenäoliste tagajärgede kalkulatsioon, eristades lühi- ja pikaajalisi, hõlmavuselt piiratud ja kaugeleulatuvaid tagajärgi; Olemasolevate vahendite selgitamine, nende tehnilise ja eetilise rakendatavuse ja proportsionaalsuse hindamine.
- e) **Kriteeriumite reflektatsioon:** relevantsete konkreetsete moraalsete normide tuletamine inimese inimeseksolemise kriteeriumist (elu kaitse; vastutusliku elu võimalus; hingeline ja kehaline puutumatus jne.); Nende normide kaalumine ja suhestamine sotsiaalselt kehtivate normidega; Üldkehtivuse (universaalsuse) ja situatsioonikohasuse hindamine; Kriitiste suhestusreeglitega arvestamine.
- f) **Hüvede kaalumine:** Suhteliselt väikseima kahju resp. suhteliselt kõrgeima saavutatava hüve määratlemine.
- g) **Otsustamine:** Ühe või mitme arutelu all oleva toimimisalternatiivi põhjendatud (aruandevõimeline) valik.
- h) **Kontrollimine:** pidades silmas eetilise otsuse kriteeriumite ja suhestusreeglite asjakohasust; põhjenduse veenvust; toimimissubjekti illegitiimsete huvide mõju.

EETILISE OTSUSEKUJUNDAMISE METOODIKA

**Eetiline otsusekujundus
viib alati ka
eetika piiridele:**

- Eetiline konfliktisituatsioon ei ole lõplikult ületatav ja lahendatav
- Eetiline otsusekujundus radikaalse armastusnõude valguses tähendab alati ka riski, väiksema kahju valimist ja möödapääsmatu süü tunnistamist
- Kristuses kingitud andestus ja jõud toimimiseks ei lase meil resigneeruda
- Usk on nõnda varjatult eetilise otsusekujundamise protsessi kandev alus

2. ELU ALGUSEGA SEOTUD KÜSIMUSTE MEDITSIINILINE, ÜHISKONDLIK JA POLIITILINE KONTEKST

- Reproduktiivmeditsiini areng: IVF läbimurre, meditsiinilised võimalused suurenenud, aga ka viljatusprobleemid
- Kasutatakse nii enda kui doonori seemne- ja munarakke, vanemlus diferentseerub
- Asendusemaduse võimalikkus
- Siirdamiseelse geenidiagnostika (PID) võimalus
- Ühiskondlikud arusaamad ja dünaamikad: küsimused reproduktiivse autonoomia ja laste heaolu osas, peremudelite muutumine
- Arusaamad embrüo ontoloogilisest, moraalsest ja õiguslikust staatusest
- Küsimused seoses soo, õigluse, haiguse ja tervise mõiste, meditsiini rolliga jne.
- Õiguslik ja poliitiline kontekst: Olulised ja mõjukad on Euroopa Nõukogu Oviedo konventsioon (1997) ja Euroopa Liidu asjakohased direktiivid
- Samas erinevates EL riikides õiguslik olukord erinev (rangem regulatsioon nt DE, liberaalsem UK)
- Ka on õiguslik olukord pidevas muutuses

3. Teematika teoloogiline ja eetiline taust

3.1 PIIBLI TÄHENDUS EETIKA KONTEKSTIS

„ ... võib põhjendatult öelda, et Jumala praegust tahet, mille täitmine on siin ja praegu kohustuslik, ei saa lihtsalt maha lugeda ühestki piiblitekstist, olgu selleks kasvõi dekalog või Mäejutus. ” (lk 22).

„Piibel on eetika jaoks normatiivne niivõrd, kui see kutsub inimesi elama oma usu järgi“ (lk 22).

„... kristlik eetika on vastutuse eetika, mida juhatab armastuse ja vabaduse vaim. Sisuliselt on selle eetika eesmärk mõista tegelikkust, mõista Jumalat ja mõista Piiblis esitatud antropoloogiat“ (lk 23).

„Teised, eriti luterlikus traditsioonis, kalduvad pigem uskuma, et ka inimeste kogemused, praktilised kaalutlused, teaduslikud teadmised, kultuurikontekst ja muud sellised tegurid võivad olla moraalse teadmise normatiivsed allikad“ (lk 23).

3.2 ARMASTUS, ÕIGLUS, VABADUS JA VASTUTUS

„Kristliku eetika alus ja põhikriteerium on Jumala armastus oma loodu ja kõigi inimeste vastu “ (lk 23).

„Jumala armastus on seotud tema õiglusega, mis erineb inimlikust jaotavast õiglusest“ (lk 23).

„Evangeelsed kirikud on ühel meelel selles, et kristlik vabadusemõiste erineb tänapäeva ühiskonnas silmatorkaval kohal olevast puhta autonoomia mõistest“

„Sellest aspektist saab evangeelset eetikat määratleda kui armastuse vaimust juhinduvat vastutuse eetikat“ (lk 24).

„ Kommunikatiivse vabaduse, armastuse ja osaluspõhise õigluse seos on oluline ... ka tänapäeva reproduktiivmeditsiini eetikaküsimuste jaoks.

„Nii üldises plaanis kui ka igal üksikjuhul tuleb lapsesoovi ja selle kõrval lapse heaolu käsitleda neljast aspektist: armastus, kommunikatiivne vabadus, vastutus ja osaluspõhine õiglus“ (lk 33).

3. Teematika teoloogiline ja eetiline taust

3.3 LOODUSE MORAALNE TÄHTSUS

„Mõnikord avaldatakse seoses uute reproduktiivtehnike, geenimuudatuste ja inimese embrüo uurimise teatud vormidega muret, et need on „ebaloomulikud”, „loodusvastased” või „sekkuvad looduse kulgu”.

„ ... evangeelne eetika kriitiline igasuguste moraalseste põhjenduste suhtes, millega antakse looduslikele kordadele või protsessidele igikestev tähendus“ (lk 93).

„Sellises mõtteviisis tekib oht alahinnata Kristuses toimunud õigeksmõistu tähtsust ja mõista vääriti inimese vastutust. Samuti võib see täita ideoloogilist eesmärki seniste võimustruktuuride kindlustamisel“ (lk 93).

3.3.1 LOOMUÕIGUSE TRADITSIOON

„Reformaatorid olid ... loomuõigusliku mõtteviisi eri vormide suhtes mitmel põhjusel kriitilised“ (lk 27).

„Ent möödunud sajandist võib leida ka luterlikke ja reformeeritud mõtlejaid, kelle jaoks loomuõigus on praktilises mõtlemises tähtsamal kohal“ (lk 28).

„Evangeelne eetika [...] ei pea [loomuõiguse] traditsiooni piisavaks aluseks, millega saaks põhjendada moraalseid otsustusi.“ (EKOE „Seadus ja evangeelium“, para. 11.2.2)

3.3.2 „LOODUSLIKKUS“ KUI VÄÄRTUS VS. TEHNOLOOGIA

„... meid ümbritsev loodus ei ole iseenesest jumalik ega lihtsakoeliselt samastatav Jumala hea looduga, millele osutab 1 Ms 1:31. Loodus oma praegusel kujul vajab lunastust täpselt sama palju nagu inimesed ise (vt Rm 8:20jj)“ (lk 30).

„... palju raskem ülesanne on õppida tegema vahet sellistel loodusesse sekkumistel, mida saab pidada inimkonna kultuurilise ülesande täitmiseks (vt 1 Ms 1:28), ja selle piiridest väljuval tegevusel ... [et] seda süvatasandil kuidagi paremaks teha“ (lk 31).

3. Teematika teoloogiline ja eetiline taust

3.4 SOOJÄTKAMISE KÄSITLUS PIIBLIS JA TEOLOOGIAS

„Kuigi eshatoloogiline reservatsioon tähendab seda, et pereelu ja soojätkamine ei ole Kristuse valguses enam kõige tähtsam eesmärk, meenutavad kodukorrad ja muud sarnased tekstid meile, et pere ja lapsed võivad ka edaspidi olla tähtsuselt teisel kohal, kuna nende valdkondade kaudu on võimalik teostada Jumala teenimise ja ligimesearmastuse eesmärke – asjaolu, mida reformaatorid väga hästi mõistsid“ (lk 34).

„Mõistagi sõltuvad hingehoidlikud kaalutlused ja vastused sellest, millise teoloogilise ja eetilise hinnangu annab konkreetne kirik reprodutiivmeditsiinile. Ent teistpidi võib hingehoiukogemust arvesse võtta ka teoloogilise ja eetilise hinnangu andmisel ...“ (lk 35).

3.5 INIMEMBRÜO MORAALNE STAATUS

„[Bioetikas sageli] tehakse vahet „inimolendil“ ja „isikul“ ... Isikut on võimalik ära tunda terve rea tunnuste järgi, nagu mõtlemisvõime, eneseteadvus, suhete loomise võime ning võime omada eelistusi või huve“ (lk 36).

„Gradualistlikust vaatevinklist paiknevad embrüod selle protsessi väga varases staadiumis: neil puuduvad praktiliselt kõik isiku tunnused ja neid ei saa (veel) pidada isikuks“ (lk 36).

„Roomakatoliku õpetusdokumentides küsitakse: „Kuidas saaks inimindiivid mitte olla inimisik?“ ... Inimhinge olemasolu on miski, mida ei saa tuvastada teatud tunnuste loendi põhjal ... ta on inimisik oma kõige varasemast arengustaadiumist alates“ (lk 37).

„Hartmut Kreß [väidab], et emakaseinale kinnitumata embrüo arengustaadium ... ei ole piisav, et kaitsta seda samal tasemel nagu nidatsioonijärgset embrüot ... Seevastu (näiteks) Wilfried Härle on veendunud, et embrüo on inimväarikust omav inimolend alates viljastamise hetkest ... Sarnane veendumuste palett tuleb esile ka EKOE liikmeskirikute dokumentidest“ (lk 37).

3. Teematika teoloogiline ja eetiline taust

3.5 INIMEMBRÜO MORAALNE STAATUS

„Igal juhul võib kristlastel olla seoses isiku mõiste sellise kasutamisega mitmeid olulisi kõhklusi. Neist üks avaldub tõdemuses, et sellise käsitluse järgi seatakse kaasinimesele moraalse austuse osutamine sõltuvusse sellistest võimetest ja omadustest nagu mõtlemisvõime ja eneseteadvus“ (lk 38).

„Teine kõhklus seostub juba *püüdlusega* leida üldse mingeid moraalse kogukonna piire määratlevaid tunnuseid ...“ (lk 38-39).

„Küsimus [on] pigem selles, mida ma olen kutsunud tegema, et *olla ise* ligimene neile, keda ma kohtan. Analoogselt peaksid kristlased ... hoiduma taolisest piiride seadmisest, mida vaikimisi eeldab tänapäeva bioetiku küsimus: „Kes on isik?““ (lk 40).

„Ent selles, kui kaugele taolise kriitikaga saab minna või peaks minema, esineb erinevaid seisukohti“ (lk 40)

3.5 INIMEMBRÜO MORAALNE STAATUS

„Kui „isiku“ kategooria ei anna lahendamiseks piisavaid tingimusi, siis piibellikult ja teoloogiliselt sobivam võiks olla „ligimese“ kategooria“ – tingimusel, et seda ei kasutata Jeesuse poolt Lk 10:25–37 kaudselt kritiseeritud moel vahendina, mille abil piirata meie moraalse hoole alla kuuluvate isikute ringi“ (lk 40).

„Seega ei ole vaja enam küsida, kas embrüo on isik, vaid pigem, kuidas tegutseda ligimesena nende suhtes, kelle Jumal on meile armastada andnud“ (lk 40).

„Me ei ole siin sõnastanud inimembrüo staatuse kohta ühtset positsiooni, mida saaks nimetada *üheks ja ainsaks* evangeelse eetika seisukohast ... Evangeelsete seisukohtade vahemiku täpse laiuse kindlakstegemine eeldab täiendavat hoolikat mõttevahetust ja kaalutlemist. Alles pärast seda saab öelda, kui kaugele ulatub evangeelsest perspektiivist kommunikatiivne vabadus inimembrüo staatuse käsitlemisel“ (lk 42).

3. Teematika teoloogiline ja eetiline taust

3.6 REPRODUKTIIVAUTONOOMIA JA LAPSE PARIMAD HUVID

„Tänapäeva õiguses tunnustatakse õigust abielluda ja perekonda luua inimõigusdokumentides“ (lk 42)
[kaitsev õigus; ka osalusõigus?]

„Reproduktiivautonoomia põhimõtte tekkis (vähemalt osaliselt) vastukaaluks riiklikult peale sunnitud eugeenikale, et inimesi selle eest kaitsta. Ometi võib sellega tegelikkuses kaasneda tung teistsuguse ehk „liberaalse eugeenika“ poole.“ (lk 43).

„ ... inimese määratluse aluseks peetakse [evangeelses eetikas] suhet Jumalaga ning vabadust nähakse lahutamatus seoses armastuse, õigluse ja vastutusega. Reproduktiivmeditsiini puhul tähendab see (muu hulgas), et lapsesoovijate reproduktiivautonoomia lõpeb seal, kus satub ohtu nende tulevaste laste heaolu“ (lk 45).

„Autonoomiast saadava vabaduse teostamine võib osutuda keeruliseks. Tihtipeale pole kaugeltki lihtne ühitada omavahel vanemate ja lapse autonoomiat, arvestades samal ajal kristliku vabadusega. Seetõttu on vajalik ja kasulik, et emale või vanematele oleks toeks nii arst ja õenduspersonal kui ka ühiskond tervikuna – ning soovi korral ka kirik.“ (lk 45).

3.7 KIRIK JA AVALIK SFÄÄR – POLIITILISE SÜSTEEMI VAATENURK

„ Valitsev seisukoht ... ütleb, et liberaalses demokraatias ei tohiks usulised argumendid õigusloomet ja poliitika-kujundust mõjutada“ (lk 46).

„Nõuet vältida õigusloomes ja poliitikakujunduses religioosseid argumente on peetud ebaõiglaselt kitsendavaks, sest kuigi mõnda usulist põhjenduskäiku saab tõlkida ka ilmalikku keelde, ei pruugi see teiste puhul võimalik olla“ (47)

„Kui sellised teist liiki argumendid jäetakse põhimõtteliselt avalikust sfäärist välja, siis tähendab see sisuliselt seda, et nende argumentide õigsuses sügavalt veendunud inimestel puudub võimalus täiel määral demokraatlikus protsessis osaleda“ (lk 47)

3. Teematika teoloogiline ja eetiline taust

3.7 KIRIK JA AVALIK SFÄÄR – KIRIKU VAATENURK

„Mõned kristlased on valmis leppima eespool osutatud liberaalse nõudega „tõlkida” oma vaimulikud põhjenduskäigud ilmalikeks või piirduma avalikus debatis üksnes mitteteoloogiliste argumentidega“ (lk 48).

„Skaala teises otsas on need kristlased, kelle arvates ei too kiriku osalemine õigusloomet ja poliitikat käsitlevates debattides mingit erilist kasu. Nende väitel on kiriku avaliku tegevuse kõige õigem (või vähemalt kõige tähtsam) vorm lihtsalt *olla kirik*“ (lk 48).

„Leidub ka neid, kelle arvates peaks kirik küll õigusloome ja poliitikakujunduse aruteludes ja protsessides osalema, kuid peaks sealjuures olema valmis oma eripäraseid teoloogilisi ja eetilisi veendumusi otsesõnu väljendama“ (lk 49).

3.8 VASTUTUS JA KUTSE-EETIKA

„Kutse-eetikas saavad kokku institutsionaalne ja personaalne vaatenurk. Ametikohustuste täitmisel mõjutavad spetsialisti tema kohustused, talle esitatavad ootused ja üldised institutsionaalsed väärtushinnangud. Selle kõrval peab ta iseseisva moraalse indiviidina rakendama isiklikku vastutustunnet ja kaalutlemisoskust“ (lk 51).

3.8.2. Tänapäeva meditsiinielukutsete kaksipidisus

3.8.3. Evangeelne traditsioon ja kutsealade eetika

3.8.4 Kutsealade eetika ja abistavad reproduktiivtehnikad

3.8.5 Veendumuste tõttu keeldumise võimalus tervishoiutöötajate kutsealadel